

BOLALAR LATIFALARINING O'ZIGA XOSLIGI, TARJIMA JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN LINGVOKULTURAL MUAMMOLAR VA STRATEGIYALAR

Nabiyeva Shahloxon Tohirjon qizi – O'zDJTU magistratura talabasi

Ilmiy rahbar: Samigova X.B. , O'zDJTU

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot bolalar latifalarini tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan lingvokultural muammolarni tizimli ravishda tahlil qilishga bag'ishlangan. Bolalar uchun mo'ljallangan yumor madaniy tajriba, milliy dunyoqarash va til birliklarining o'zaro uyg'unligiga asoslanadi. Shu sababli bunday matnlarni tarjima qilishda nafaqat lingvistik, balki madaniy moslikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda bolalar latifalarini tarjima qilishda uchraydigan asosiy lingvokultural to'siqlar, ularni bartaraf etish strategiyalari hamda tarjimonning madaniy vositachi sifatidagi roli ilmiy manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: lingvokultura, bolalar latifalari, yumor tarjimasi, madaniy moslashuv, pragmatik ekvivalentlik, tarjimon kompetensiyasi.

Abstract: This study is devoted to a systematic analysis of the linguocultural challenges that arise in the process of translating children's jokes. Children's humor is based on cultural experience, national worldview, and the interaction of linguistic units. Therefore, translating such texts requires not only linguistic but also cultural adequacy. The study highlights the main linguocultural obstacles encountered in translating children's jokes, the strategies to overcome them, and the role of the translator as a cultural mediator, all grounded in relevant scholarly sources.

Keywords: linguoculture, children's jokes, humor translation, cultural adaptation, pragmatic equivalence, translator competence.

Аннотация: Данное исследование посвящено систематическому анализу лингвокультурных проблем, возникающих в процессе перевода детских анекдотов. Детский юмор основан на культурном опыте, национальном

мировоззрения и взаимодействия языковых единиц. Поэтому при переводе таких текстов важна не только лингвистическая, но и культурная адекватность. В исследовании рассматриваются основные лингвокультурные препятствия, с которыми сталкиваются переводчики детских анекдотов, стратегии их преодоления, а также роль переводчика как культурного посредника, с опорой на соответствующие научные источники.

Ключевые слова: *лингвокультура, детские анекдоты, перевод юмора, культурная адаптация, прагматическая эквивалентность, компетенция переводчика.*

Latifa janri xalq og‘zaki ijodining eng qadimiy, eng ixcham va shu bilan birga eng boy shakllaridan biridir. U xalqning ijtimoiy hayoti, dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va kulgi madaniyatining mahsuli sifatida shakllangan. Latifalar turli ijtimoiy guruhlar, yosh toifalari va madaniy muhitlarda o‘ziga xos shakllarda rivojlangan bo‘lib, ular orasida **bolalar latifalari** alohida o‘rin tutadi. Bolalar latifalari nafaqat kuldirish, balki didaktik, tarbiyaviy va psixologik funksiyani ham bajaradi.

Bolalar latifalari asosan bolalarning o‘z muhitidagi nutqiy faoliyat, o‘yin va muloqot jarayonlarida paydo bo‘ladi. Ular kattalar latifalariga nisbatan soddaroq, qisqaroq va ko‘proq kulgi orqali ijtimoiy xulqni o‘rgatish xususiyatiga ega. Tilshunos olim N. Rahmonova (2019) ta’kidlaganidek, bolalar latifalari “bolaning mantiqiy fikrlashi, nutqiy tafakkuri va estetik didini shakllantiruvchi folkloriy birlik”dir [Rahmonova, Bolalar folklori va nutq madaniyati, Toshkent, 2019].

Tadqiqotlarga ko‘ra bolalar latifalari bir qator turlarga ajratiladi. Maishiy latifalar - oilaviy, maktab hayoti, o‘qituvchi-o‘quvchi munosabatlari tahlil qilinib, kulgi orqali ijtimoiy xulqni shakllantirishga qaratiladi, didaktik latifalar - axloq, halollik, mehnatsevarlik mavzulari tahlil qilinadi, shuningdek tarbiyaviy va o‘rgatuvchi ahamiyatga ega, fantastik yoki absurd latifalar - g‘ayrioddiy holatlar, hayvonlar yoki buyumlarning “so‘zlashi” tasvirlanadi, tasavvur va ijodiy fikrni rivojlantirish maqsadida yaratiladi, qiyosiy yoki “pastroq–balandroq” latifalar -

bolalarning raqobatli muloqoti asosiy mavzu sifatida qaraladi hamda muloqot, o‘zini ifoda qilish vositasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu turlarning barchasi bola psixologiyasi, ularning fikrlash faoliyati va til o‘zlashtirish jarayoni bilan uzviy bog‘liqdir. Psixolingvistik yondashuvga ko‘ra (Piaget, 1959; Vygotsky, 1978), bolalar kulgi orqali atrof-muhitni o‘z fikr doirasida qayta “modellashtiradi”. Shu bois bolalar latifalari bola tafakkurining ijodiy shakllanish jarayonida muhim vositadir. Bolalar latifalarining tilida so‘z o‘yini, fonetik takrorlar (masalan, “mushuk mushukni mushuklabdi”), paronomaziya va semantik ziddlik keng uchraydi. Bu elementlar bolalarning eslab qolish, nutqni o‘rganish va hissiy ifodani kuchaytirish imkonini beradi. Ularning tili ko‘pincha dialogik shaklda bo‘ladi, bu esa jonli muloqot muhiti yaratadi.

Tilshunos M. Nuriddinova (2021) bolalar latifalaridagi stilistik vositalarni tahlil qilib, ularning “kulgi orqali nutqiy o‘yin” mexanizmini aniqlagan [Nuriddinova, O‘zbek bolalar folklorining lingvistik tahlili, Toshkent, 2021].

Shuningdek, ingliz tilidagi bolalar latifalari ham o‘zbek bolalar latifalariga o‘xshash tarzda tahlil qilinadi. Masalan:

“Why did the boy bring a ladder to school?

Because he wanted to go to high school!”

Bu yerda “high school” (o‘rta maktab) va “high” (baland) so‘zlari o‘rtasidagi ko‘pma’nolilik kulgi manbai bo‘lib xizmat qiladi. Bu holat o‘zbek latifalaridagi “so‘z o‘yini” bilan tipologik jihatdan o‘xshashdir.

Bolalar latifalarini tarjima qilishda madaniy konnotatsiyalarni saqlash muhimdir. Ingliz yoki o‘zbek bolalar latifalaridagi kulgi ko‘pincha milliy o‘yinlar, maktab tizimi, oila modeli kabi elementlarga tayanadi. Shu bois ularni bevosita tarjima qilishda kulgi effektining yo‘qolish xavfi mavjud. Tarjimon semantik ekvivalentlikdan tashqari pragmatik va madaniy ekvivalentlikni ham hisobga olishi zarur (Nida, 1964; Newmark, 1988).

Eng muhim muammolardan biri madaniy realiyalarni uzatish bilan bog‘liqdir. Bolalar latifalarida maktab hayoti, milliy bayramlar, an’anaviy taomlar yoki o‘yinlarga

oid elementlar tez-tez uchraydi. Masalan, ingliz tilidagi school bus, lunchbox yoki Halloween kabi tushunchalar o'zbek bolalari uchun begona bo'lishi mumkin. Ularni so'zma-so'z tarjima qilish kulgining asosiy sababini yo'qqa chiqaradi. Shu bois tarjimon bunday realiyalarni maqsad madaniyatga mos birliklar bilan almashtirishga majbur bo'ladi.

Yana bir muhim lingvokultural muammo — kulgining madaniy nisbiyligidir. Har bir madaniyatda kulgi uyg'otuvchi holatlar turlicha bo'ladi. Bir madaniyatda bolalarning kattalar ustidan kulishi ijobiy qabul qilinsa, boshqa madaniyatda bu holat hurmatsizlik sifatida baholanishi mumkin. Natijada tarjimon kulgining manbasini saqlab qolish bilan birga, axloqiy va tarbiyaviy me'yorlarga ham rioya etishi lozim bo'ladi.

Uchinchi muammo axloqiy va tarbiyaviy filtratsiya bilan bog'liq. Bolalar adabiyotida yumor faqat kulgi emas, balki tarbiya vositasi sifatida ham qaraladi. Ayrim kinoyali yoki istehzoli latifalar manba madaniyatida maqbul bo'lsa-da, maqsad madaniyatida bolalar uchun nomaqbul deb topilishi mumkin. Bunday hollarda tarjimon matnni qisqartiradi, yumshatadi yoki butunlay qayta ishlab, tarbiyaviy jihatdan mos shaklga keltiradi.

Shuningdek, bolalar latifalarida uchraydigan so'z o'yinlari va madaniy kinoyalar ham jiddiy muammo tug'diradi. So'z o'yinlari ko'pincha fonetik yoki semantik o'xshashlikka asoslangan bo'lib, boshqa tilda aynan takrorlanmaydi. Bu holat tarjimonda ijodiy yondashuvni talab etadi.

Bolalar latifalarini tarjima qilishda yuzaga keladigan lingvokultural muammolarni bartaraf etish uchun tarjimon turli strategiyalardan foydalanadi. Ushbu strategiyalar tarjimaning bolalar auditoriyasiga mos, tushunarli va kulgili bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Eng samarali strategiyalardan biri madaniy adaptatsiya hisoblanadi. Bu strategiya orqali manba matndagi madaniy elementlar maqsad madaniyatga mos ekvivalentlar bilan almashtiriladi. Masalan, ingliz bolalar latifasidagi maktab oshxonasiga oid kulgili vaziyat o'zbek muhitiga mos maktab sahnasi bilan qayta

yaratilishi mumkin. Bu usul kulgining sababini saqlagan holda madaniy moslikni ta'minlaydi.

Ikkinchi muhim strategiya — pragmatik ekvivalentlikka erishishdir. Nida nazariyasiga ko'ra, tarjimaning asosiy vazifasi qabul qiluvchida manba matndagi kabi reaksiya uyg'otishdir. Bolalar latifalarida bu reaksiya kulgi bilan namoyon bo'ladi. Shu bois tarjimon ba'zan semantik aniqlikdan voz kechib, kulgining funksional ta'sirini ustuvor qo'yadi.

Yana bir muhim strategiya kompensatsiya usulidir. Agar manba tilidagi so'z o'yini yoki madaniy kinoya tarjimada yo'qolsa, tarjimon boshqa joyda yangi yumoriy unsur kiritish orqali matnning umumiy ta'sirini tiklaydi. Delabastita (1996) bu usulni yumor tarjimasida muhim ijodiy mexanizm sifatida baholaydi. Shuningdek, soddalashtirish strategiyasi ham bolalar latifalarini tarjima qilishda keng qo'llaniladi. Murakkab sintaktik tuzilmalar va abstrakt tushunchalar bolalar idrokiga mos holda soddalashtiriladi. Bu nafaqat lingvistik, balki kognitiv va madaniy moslashuvni ham ta'minlaydi. Umuman olganda, ushbu strategiyalar tarjimonga bolalar latifalarining lingvokultural mohiyatini saqlagan holda, maqsad auditoriya uchun tabiiy va kulgili matn yaratish imkonini beradi.

Mazkur maqola bolalar latifalarini tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan muammolarning asosiy qismi lingvistik emas, balki lingvokultural xarakterga ega ekanini ko'rsatdi. Bolalar yumori til birliklari orqali ifodalansa-da, uning mazmuniy va pragmatik asoslari milliy madaniyat, ijtimoiy qadriyatlar hamda bolalar tarbiyasiga xos me'yorlar bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois bolalar latifalarini tarjima qilish jarayoni madaniyatlararo muloqotning murakkab shakli sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bolalar latifalarida uchraydigan madaniy realiyalar, kulgining madaniy nisbiyligi, axloqiy va tarbiyaviy filtrlash zarurati tarjimon faoliyatida asosiy muammoli jihatlar hisoblanadi. Ushbu muammolarni hal etishda so'zma-so'z tarjima yondashuvi samarasiz bo'lib, u kulgining yo'qolishiga yoki matnning noto'g'ri qabul qilinishiga olib keladi. Aksincha, bolalar auditoriyasining

madaniy tajribasini hisobga olgan holda amalga oshirilgan tarjima muvaffaqiyatli bo'ladi.

Tadqiqot natijalari madaniy adaptatsiya, pragmatik ekvivalentlikka erishish, kompensatsiya va soddalashtirish strategiyalari bolalar latifalarini tarjima qilishda yetakchi ahamiyatga ega ekanini tasdiqladi. Bu strategiyalar tarjimonga nafaqat lingvistik moslikni, balki kulgining funksional va tarbiyaviy ta'sirini saqlab qolish imkonini beradi. Ayniqsa, pragmatik ekvivalentlikka intilish bolalar yumorini tarjima qilishda ustuvor tamoyil sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida tarjimonning roli faqat til vositachisi bilan cheklanmasligi, balki u madaniy va pedagogik vositachi sifatida faoliyat yuritishi zarurligi aniqlandi. Tarjimon bolalar yosh xususiyatlari, milliy mentalitet va axloqiy me'yorlarni hisobga olgan holda ongli va mas'uliyatli qarorlar qabul qilishi lozim. Umuman olganda, mazkur tadqiqot natijalari bolalar latifalarini tarjima qilish nazariyasini lingvokultural nuqtayi nazardan boyitadi hamda tarjimashunoslik, bolalar adabiyoti va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqot xulosalari kelgusida bolalar yumorini tarjima qilishga oid qo'llanmalar yaratish, tarjimonlarni tayyorlash jarayonida hamda amaliy tarjima faoliyatida samarali qo'llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Chiaro, D. Translation, humour and literature. London, UK: Continuum, 2010.
2. Delabastita, D. Wordplay and translation. Manchester, UK: St. Jerome, 1996.
3. Newmark, P. A textbook of translation. London, UK: Prentice Hall, 1988.
4. Nida, E. A. Toward a science of translating. Leiden, Netherlands: Brill, 1964.
5. Vlahov, S., & Florin, S. Untranslatability in translation. Moscow, USSR: Progress Publishers, 1980.